

ÜRYAN HIZIR OCAĞI TALİPLERİNDEN ZEHRA KAYACIK ve MEMORATLARININ ETKİSİYLE OLUŞAN NEFESLERİ ÜZERİNE

Adem KOÇ*

Özet

Alevi-Bektaşî inanç ortamında oluşan edebiyat ürünlerinde günümüzde azalmanın olduğu gözlemlenmektedir. Ancak bu inanç kültüründen bazı talipler ve dedeler hâlâ nefesler söylemekte ve yazmaktadır. Zehra Kayacık bunun için iyi bir örnektir. Memorat, bireyin tabiatüstü tecrübelerinin anlatısıdır. Bu çalışmada Zehra Kayacık tarafından tecrübe edilen olağanüstü olaylar, memorat olarak değerlendirilecektir. Bu memoratların oluşumunda Alevi-Bektaşî inanç temellerinden bazıları olan velî, ocak ve Hızır-İlyas kültürünün etkisi ortaya konulmaya çalışılacaktır. Zehra Kayacık'ın nefeslerinin birçoğunda kendi memoratlarının (Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Hüseyin, Hz. Fatma, Hacı Bektaş Velî, Hızır ile rüyalarında ve uyku uyanıklık arasında olağanüstü hallerle bir araya gelmesi neticesi oluşan memoratlar) etkileri vardır. On iki imamların sevgisi, Kerbelâ ve Yezid'e lanet, Alevî inancıyla alay eden insanları yermek gibi hususlar da nefeslerinin ilham kaynaklarıdır. Bu çalışmada, inançların bir sözlü kültüre etkilerini tespiti örnek olması amacıyla Zehra Kayacık'ın rüyaları, memoratları ve bu rüyalar ve memoratlar bağlamında söylemiş olduğu nefesleri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Alevî, Bektaşî, Hz. Muhammed, Hz. Ali, ehl-i beyt, halk inançları, halk dini, memorat, rüya, dini şiir (nefes)

ON THE URYAN HIZIR CENTER'S ASPIRANT ZEHRA KAYACIK AND HER RELIGIOUS POEMS (NEFES) THAT ARE FORMED BY EFFECTS OF HER MEMORATES

Abstract

Nowadays, a decline in literary works that are formed in the context of the Alewi-Bektashi beliefs is observed. However, some aspirants and religious leaders (dede) of this belief culture are still singing and writing religious poems (nefes). Zehra Kayacık is a good example for this. Memorates are the narrative of an individual's supernatural experiences. In this study, the extraordinary events experienced by Zehra Kayacık will be considered as memorates. The effects of the wali (saint), association and Khidr-Ilyas cults which are some of the foundations of Alewi-Bektashi belief in the formation of this memorates will be studied to put forward. Many of Zehra Kayacık's poems (nefes) have effects of her own memorates (the memorates formed in the end of her meetings with (saints) Hz. Mohammed, Hz. Ali, Hz. Hussain, Hz. Fatima, Hadji Bektash Velî, Khidr in her dreams and in extra-ordinary states between sleep

* Yrd. Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türk Halk Edebiyatı Anabilim Dalı, Eskişehir/Türkiye, ademkoc@ogu.edu.tr

and awakeness). The issues such as the Twelve Imams love, curse on Karbala and Yazid, satirizing the people who taunts with Alewi belief are also inspiration sources of her poems (nefes). In this study, Zehra Kayacık's dreams, memorates and poems (nefes) which were said in the context of these dreams and memorates will be discussed to be an example to determine the effects of the beliefs on oral culture.

Keywords: Alewi, Bektashi, folk beliefs, folk religion, Saint Muhammed, Saint Ali, ehl-i beyt, memorate, dream, religious poetry (nefes)

Giriş

Halkbilimi kadrosunun¹ tüm unsurlarıyla irtibatlı olduğu tespit edilen ve birbirinden ayırt edilmesi çok güç olan “halk inançları” (folk belief) ve “halk dini” (folk religion) daha uzun yıllar halk kültürünün temel alanları olmak ve araştırılmaya layık olmak gibi özelliklerini koruyacaktır. Din tarihçilerinin ve ilahiyatçıların ortak görüşleri arasında yer alan “dinlerin, içinde buldukları kültürün üzerinde temellendikleri” tezini göz önünde bulundurduğumuzda “halk dini” ve “halk inançları” farklı alanlar olarak gözükseler de birbirlerini sürekli desteklemektedirler. Bu bağlamda dinler, içinde bulunulan kültür dairesinde onu paylaşan ve miras olarak bırakan halkın inançlarını yaşayabilmesi ve uygulayabilmesine paralel olarak evrim geçirmektedir.²

İnançlar; işlevsel olarak halkın inanma, problemleri çözme, kendinden üstün gördüğü varlıklardan (supernatural) korunma/yaranma, sosyal davranışları düzenleme gibi ihtiyaçlarını karşılayan ve “boşinan”, “batıl inanç” (superstition) gibi tanımlansa da sonuç elde etme bağlamında varlığına/gerçekliğine -inanılmazsa istenilen sonucun elde edilemeyeceğine- dayanılarak mit, efsane, memorat, menkabe gibi sözlü anlatımların da kaynaklığını oluşturan, kutsallığı, manası ve tabuları olan kabullerdir.

Toplumu ayakta tutan “halk dini” ve “halk inançları” gibi dinamikler, aynı zamanda halkbiliminin diğer kadrolarını etkilemektedir. Bu dinamikler sözlü ürünlerin yaratımında ve icrasında çok büyük öneme haizdir. Diğer ülkelerle birlikte Türkiye’de de halkbilimi çalışmalarının ilk örneklerini geçiş dönemleri, halk inanışları ve bunlara bağlı sözlü ürünler oluşturmuştur. Güncel halkbilimi çalışmalarının geldiği son noktada Türkiye’nin de 2006 yılından itibaren taraf olduğu Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi’nin³ 2. Maddesinin 2. fıkrasının a. bendinde bulunan “*somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında taşıyıcı işlevi gören dille birlikte sözlü gelenekler ve anlatımlar*”ın içine, oluşumlarında inançların temel dinamik olduğu “efsane” ve “memoratlar” da dâhil edilmektedir.

Kültürel ifade çeşitliğinin korunması, tek tipleşmenin önüne geçilebilmesi ve yeni yaratımların üretilebilmesi noktasında da “efsane” ve “memoratlar” UNESCO çalışmalarına paralel olarak güncelliğini korumak durumundadır. Çeşitli disiplinlerin çalışma alanına konu olabilecek bu anlatı türlerinin oluşumunda kuvvetli bir etkiye sahip olan inançların bir başka yönüne de değinmeliyiz. Zira Zehra Kayacık’tan derlediğimiz memoratların oluşum süreci ve bunlara bağlı olarak söylediği nefesleri konunun bu yönüyle ilgilidir. Analitik Psikoloji Okulu mitler, masallar, efsaneler, rüyalar, memoratlar gibi anlatıların psikoanalitik arka planlarını inceleyerek güncel hayata dair tecrübelerle karşılaştırarak çözümlemeye çalışmıştır.

Analitik Psikoloji Okulu’nun kurucusu Carl Gustav Jung’un arketiplerinin⁴ oluşumu sürecinde ve yine Mircea Eliade’in vurguladığı *ilkellerin zamanı ilga etme* eylemindeki *dış dünyayı yeniden kurgulama çabası*ndaki ilksel edimlerin tekrarında⁵ yine inançların gücü önemli bir işleve sahiptir.

Konumuz itibarıyla memoratların oluşum zamanı ile ilgili rüyalar, önemli bir yere sahiptir. Rüyaların oluşumu ve tabirleri ile ilgili en yaygın teori S. Freud tarafından ortaya konulmuş ve geliştirilmiştir. Freud’a göre şuuraltı, insanın bastırılmış içgüdülerinin ve kavuşulmamış isteklerinin biriktiği bir kavramdır. Uyku hâli, şuuru ortadan kaldırdığı için şuuraltında yaşayan istek ve duygular rüya biçiminde ortaya çıkmaktadır (Günay, 1999: 85-86). Freud, önceleri ilmilikten uzak olduğu düşüncesiyle karşı çıkmaktayken rüya yolu ile gelecek hakkında bilgi edinmenin mümkün olduğunu kabul etmiş ve psikiyatri bilimini rüyaların yorumuna dayandırmıştır (Freud 1964, Yüksel 1996: 82’den).

Jung’a göre (Gürol, 1977: 66, 68, 85; Yüksel 1996: 83’ten) rüya, diğer psikolojik olaylardan farklı değildir. Onu psikolojik bakımdan anlamak için kişinin geçmişine inilmesi gerekir. Ona göre rüyalar şahsın günlük dürtüleri ve düşünceleri dolayısıyla planları ile ilgilidir.

Alfred Adler, (Adler, 1973: 114-125, Yüksel 1996: 85’ten) “ego”ya vurguda bulunur ve “bütün rüyaların temelinde hayata karşı takınılmış olan genel bir tavır” vardır. Rüyalar geçmiş ile gelecek arasında bir köprü vazifesi görmektedir. Ona göre rüya “bir heyecanı şiddetlendirmeye veya belli bir durumun (problemin) çözümlemesi için gerekli olan şevki yaratmaya” çok uygundur.

Psikanalist yorumların sonucuna baktığımızda kişi hayatı yorumlama, yeniden kurma, kendisini yeni bir düzen içinde bulma ve geleceğini yönlendirme eyleminde başarılı olmak için rüyalarını da dikkate almak durumundadır.

Türk kültür ve tasavvuf tarihi içinde rüyalar, halk arasında çok önemli bir yere sahiptir. Eski Türk inanç sistemi içinde ve İslamiyet'in kabulünden sonra da rüyalar hayatın her döneminde varlığını hissettirmiştir. Hz. Muhammed'in peygamberliğinin ilk altı ayında vahiylerin rüya yoluyla gelmesi, rüyaların İslamiyet öncesindeki önemi, İslamiyet sonrasında da sürmüştür. Bu noktada Kur'an-ı Kerim ve hadislerle dayandırılarak rüya yorumu daha makbul bulunmuştur.⁶ Bu nedenle güzel rüya görmek, din ulularıyla rüyada irtibata geçmek halk arasında ayrıcalık mevzuu olmuştur.

Görülen rüya (saklı kalması gereken veya anlaşılmaz 'numen' değilse) bir pîre, dedeye, tabirciye ya da aile içinde rüya tabiri bilen bir büyüğe gelenekler dâhilinde yorumlatılır.

İnançlara bağlı olarak ortaya çıkan efsane, memorat, rüya gibi tecrübeler ya da anlatı dünyasının aktarımında birinci olarak araç, "söz"dür. Edebiyat, sosyal bir aktarım aracı olduğundan içinden çıktığı toplumun inançları, kültürü ve değerlerini de birinci derecede yansıtmaktadır. W. Ong'un (2007) sözlü kültür ortamları teorisinin iki alanında da sözün gücü hem iletişimde hem de yazıda öneme sahiptir.

J. L. Austin, John R. Searle ve H. P. Grice gibi araştırmacıların ortaya koyduğu söylem (speech-act) kuramı modern dil biliminin üzerinde durduğu hitabet ve aynı zamanda sözün gücünü vurgular mahiyettedir. Bu kuram: 1. Düz söz eylemi (locutionary act), 2. Edimsöz eylemi (illocutionary act), 3. Etki-söz eylemi (perlocutionary) olmak üzere üç eylem türü saptar. (Ong, 2007: 199) Son maddede belirtilen etkisöz eyleminde "dinleyende korku, inanma, yürekleme" gibi etkiler söz konusudur.

Efsane, memorat, menkıbede bahsini ettiğimiz etki-söz eylemine sıkça başvurulur. Bu nedenle dinleyen korkuyla karışık saygı duymakta; etrafında oluşan memorat ya da efsaneye inandığı türbe, yadır, mezar, velînin kutsallığını pekiştirmekte; sosyal düzenlemelerin ya da ritüel ve uygulamaların sürekliliğini sağlamaktadır. Bu bağlamda etkisöz eylemi sonraki süreçte ortaya çıkacak olan ürünlerde de dinamik yapısını korumaktadır. Bu tür ürünlere de Alevi-Bektaşî edebiyatında sık sık rastlamaktayız.

Alevi-Bektaşî edebiyatı denilince akla ilk olarak manzum eserler gelmektedir. Mensur eser boşluğunu nefesler, demeler, devriyeler, mersiyeler, duvazlar doldurmuştur. Bu zümreye ait şiirlerde Allah, Hz. Muhammed, Hz. Ali, Ehl-i beyt sevgisi, tevellâ ve teberrâ, on iki imam, yol ulularını sevme ve methetme, menkıbeleri ve kerametleri dillendirme, Kerbelâ olayına mersiyeler, Alevi-Bektaşî zümresine yapılan zulümler ve haksızlıkları anlatan pir, mürşit, yol ve erenlerin sevgisiyle dolu nefesler ve deyişler vardır. Alevi-Bektaşî kültür ortamında filizlenen edebiyat mahsulleri aynı

zamanda bu zümreye ait inanç sistemini, atasözlerini, deyimleri, erkân ve ayinleri, ritüelleri, giyim-kuşam ve nesnel dünyasını da yansıtır. Zaman zaman alaylı bir dille “Alevi inanç sistemini anlamayanları iğneleme, Tanrı’yla şakalaşma, zâhidi taşlama, kızdırma” da vardır (Gölpinarlı, 1992: 6-7). Alevi-Bektaşî kültür çevresinde ortaya çıkan fıkralar da dikkat çekicidir. Ancak bu fıkraların ilk bakışta dini hafife alma gibi göze çarpan motiflerinin aslında derin manaları da vardır.⁷

Alevilik ile ilgili yapılan araştırmalarda bilim adamlarının ya da kaynak kişilerin bu inanç sistemiyle ilgili birçok tanımlaması vardır. “Allah’ın birliğine Hz. Muhammed’in peygamberliğine ve Hz. Ali’nin veliliğine inanan İslam’ın özgün bir yorumudur.” (Aytaş, 2010: 18) tanımı, Alevi inanç kültüründe yetişen insanların dine bağlılığı ve onu yaşama arzusu, inanç uygulamalarını yaşatma çabası, derin ehl-i beyt sevgisi gibi dinamiklerin kaynağını gösterir niteliktedir.

21. yüzyıla girdiğimiz bu yıllarda Alevi-Bektaşî inanç sistemini yansıtan diğer ürünlerin yanı sıra nefesleri de ortaya koyabilen şahsiyetlerin her geçen gün azalması dikkatimizi çekmektedir. Bu çalışmamızda inançların sözlü kültüre etkisini tespiti örnek olması bağlamında Alevi ocaklarından Üryan Hızır Ocağı’na bağlı Eskişehir merkezde yaşayan Zehra Kayacık’ın rüyaları, memoratları ve bunlara bağlı olarak söylemiş olduğu nefeslerini ele alacağız.

Memoratların Oluşumunda Alevi-Bektaşî İnançlarının Dinamikleri

Halkbilimi kadrolarının tanımı, tasnifi ve sınıflandırılması öteden beri hem Batı’da hem de ülkemizde halkbilimcilerin temel sıkıntıları arasındadır. Bu sınıflandırmalar içinde mit, masal, efsane, memorat gibi birbirine çok bağlı ve zaman zaman tam olarak birbirinden ayırt edilemeyen türler vardır.

Efsane-Memorat

Efsane ile ilgili ülkemizde birçok halkbilimcinin yapmış olduğu araştırmalar ve tasniflemeler vardır.⁸ Batı’da yapılan mit ve masal araştırmaları, bu türe yakınlığı nedeniyle ülkemizde efsane araştırmalarına duyulan ilginin nedenini de açıklar mahiyettedir. Araştırmalardaki göze çarpan en önemli noktaları bir hikâye ve anlatı olması, uzak ya da yakın tarihî bir dönem içinde yer alması, anlatan ve dinleyenin anlatılanın gerçek olduğuna inanması, inananları koruması gibi sıralamak mümkündür.

Efsanenin alt başlığında mı yoksa ayrı bir tür olarak mı incelenmek gerekir gibi tartışmalar yaşansa da memorat ayrı bir tür olarak halkbilimi kadroları arasında yerini almış bulunmaktadır. Özkul Çobanoğlu’nun (2003: 21) memorat türü konusunda yaptığı monografik çalışmasından öğrendiğimize göre “memorat” terimini ilk ortaya koyan ve bu terimin isim babası olan araştırmacı İsveçli halkbilimci Carl

Wilhelm von Sydow'dur. Efsaneden ayrı bir tür olarak incelenen memorat, tabiatüstü ferdi bir tecrübenin yaşayan veya ondan dinlemiş birisi tarafından anlatılan şahsa dayalı hikâye (Kvideland, 1991: 19, Çobanoğlu 2003: 21'den) olarak tanımlanmaktadır.

Memoratu mit, efsane ve masaldan ayıran en önemli nokta, bu üç türde kurmaca ya da uydurmaca olarak telakki edilen anlatının; memoratta kişinin ağzından ya da ondan duymuş biri tarafından "gerçek" olarak aktarılmasıdır. Efsanede *bir zamanlar burada bir adam varmış, kılıcını buraya saplamış* yerine memoratta *burada bir adam gördüm, kılıcını buraya sapladı* şeklinde aktarım vardır. Her ikisinde de olağanüstü olaylarla karşılaşma olmasına rağmen efsanede bilinmeyen ya da geçmiş bir zaman, kişi, mekân kullanılırken memoratta tanık tarafından olay eş zamanlı olarak aktarılır. Bu noktada memorattan *yaşanmış olağanüstü hatıralar* (Çobanoğlu, 2003: 25) olarak bahsedebiliriz. Memoratu, efsaneden ayıran noktanın kişisel olması ve yaşıyanın ya da ondan duyanların aktarması olduğu açıkça görülmektedir.

Memoratin, gündelik bir kişisel hatıra olmaktan ziyade inanç boyutuyla gerçekleşen tabiatüstü tecrübe olduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Çobanoğlu (2003: 26), memoratu, inanç boyutu nedeniyle kişisel hatıradan özellikle de ayırır.

Efsane ve memoratın birbirine kaynak olabilme ve evrilme ihtimali üzerinde de durulmakla birlikte iki tür arasındaki geçişleri kesin olarak ortaya koyan delillerin olmaması nedeniyle iki ayrı tür oldukları daha baskın bir tasniftir.⁹

International Society of Folk Narrative Research tarafından Budapeşte'de yapılan toplantıda ortaya çıkan ve memoratları da içine alacak şekilde (3. madde) gerçekleştirilen efsane tasnifi ülkemizde de birçok halkbilimci tarafından benimsenmiştir. Anadolu ve Türk dünyası sahası efsaneleri üzerine bu tasniflerin de güncellenmesiyle oluşturulan önemli çalışmalar vardır.¹⁰ Boratav bu tasnifi Anadolu-Türk sahasına göre uyarlamıştır:

1. Yaratılış efsaneleri (oluşum ve dönüşüm, evrenin sonu üzerine)
2. Tarihi efsaneler
3. Olağanüstü kişiler, varlıklar ve güçler üzerine efsaneler
4. Dinlik efsaneler (Boratav, 2000: 100)

Boratav'ın da benimsediği tasnif içinde "olağanüstü kişiler, varlıklar ve güçler üzerine efsaneler" olarak geçen anlatıların bazıları, yukarıda bahsettiğimiz tartışmalar bağlamında memorat adı altında yeni bir tür olarak incelenmeye başlanmıştır. Her kültürde her dönemde memoratların kendine kaynaklık edecek inançlar bulduklarını görmekteyiz. İnsan psikolojisinin oluşumuna kaynaklık eden inançlar ve

buna bağlı olarak ortaya çıkan memoratların gerçekliklerinin tartışılmasından ziyade onların ortaya çıktığı kültürlere referans olması, bu kültür çerçevesinde oluşan insan psikolojinin kaynaklarını ifşa etmesi bakımından önemine dikkatlerimizi çevirmekte fayda vardır.

Türk sosyokültürel yapısı içerisinde de memoratların “açık ve gizli işlevleri”yle sürekliliğini koruduğuna rastlamaktayız. Çobanoğlu (2003: 63-66)’nın 10.000 memorat üzerinden yaptığı araştırma sonucuna göre Türk sosyokültürel yapısını oluşturan sosyal değerlerin tersini örneklenirerek özendiren örnekler bulunmamakla birlikte “ayıplama, yasaklama, sosyal eleştiri” ile “uyarı ve cezalandırma” gibi işlevler ortaya çıkmaktadır. Memoratların kişilere çekidüzen vermek gibi açık işlevinin yanı sıra değerlerin yaşanması ve gelecek kuşaklara aktarılması gibi de gizli işlevi bulunmaktadır. Çobanoğlu’nun (2003: 74) memorat tasnifine göre Türk sosyokültürel yapısı içinde iletişim kurulduğuna inanılan olağanüstü varlıklar olarak “cinler, şeytanlar, periler, Alkarısı veya Alkızı, Ağırılık veya Karabasan, Hıncır-munkur, Erkebit, Hızır ve Hızır’ın büründüğü kılıklar, Evliyalar, Şehitler ve Ölüler” görülmektedir.

Türk halk kültüründe ağaç, yer, su, ateş, gök, dağ, kaya, mağara, atalar gibi çok önemli kültler de vardır. Bu tür kültlerin günümüze kadar gelmeleri, yaşayıp yarınlarına aktarılmasında memoratlara çok büyük önem atfedilmektedir. Memoratların kurumsal ve kültürel işlevlerinin başında konu edindikleri inanışların içinde yer aldıkları kültürdeki kültler ve onların kurumsallaşan yapılarının işlemekte olduğunu güncel örneklerle göstermektedir (Çobanoğlu, 2003: 68). Aksi hâlde ise memoratlarla güncellenmeyen inançlar ve davranış kalıpları zamanla unutulup gidecek ya da işlevsiz olarak kalacaktır. Bu bağlamda Alevi-Bektaşî erkânlarının, uygulamalarının ve inanç dinamiklerinin öğretimi noktasında memoratların, menkıbelerin ve nefeslerin yeni yetişen genç kuşaklara ve taliplere aktarımının sürekliliği sağlanmalıdır.

Veli Kültü

Alevi-Bektaşî inanç temellerinde Allah, Hz. Muhammed, Hz. Ali, ehl-i beyt ve on iki imama duyulan sevgi üstün tutulur. Ocak sahiplerine, ulu ozanlara, diğer evliyalara duyulan sevginin kaynağını incelerken İslam-Türk tasavvufu içinde velî, evliya, türbe, yatır gibi din ulularına ve yattıkları kabirlere duyulan saygı ve sevginin kaynağına da bakmak gerekir. Velî sözcüğü, dost, ahbap, arkadaş, yardımcı, komşu vs. anlamlara gelmekte olup evliya da bu sözcüğünün çoğuludur. Kur’an-ı Kerim’de “Gözünüzü açın! Allah’ın velîleri ‘dostları’ için hiçbir korku yoktur. Tasaya da düşmezler onlar.” (10-Yunus: 62) gibi birçok surede dost/velî şeklinde geçmektedir.

Allah'a ulaşma yolunda büyük bir manevi mücadele ve gidilmesi gereken yol, velilik makamının oluşum sürecini hazırlamıştır. Neticede Allah o kuldun hoşnut olursa ona velilik makamını nasip eyler, onu kötülüklerden korur, dualarını kabul eder ve diğer kullardan farklı bazı harikulade haller ihsan eder. Bu noktada velilik makamını ifşa eden "kerametler" ortaya çıkar. Peygamberlerin statüsüne benzer bir makam elde edilmiş olur. Birçok sûfi nazariyeci, velilerin kendi aralarındaki makam farklarının yanında veli-peygamber statüsü arasındaki farkları ortaya koymaya çalışmış ve peygamberlik makamının üstünlüğünü göstermek istemiştir. Sünnî inanca bağlı çevrelerde de görülmesine rağmen yine aynı çevre içindeki ulemalar tarafından peygamber-veli paralelliklerine şüpheyle bakılmış, hatta birtakım üstün vasıflar dinin esaslarına ters olduğu için -Mutezile mezhebinde olduğu gibi- reddedilmiştir. Gazali gibi önemli mutasavvıfların çabaları meyvelerini vermiş ve tüm İslam âlemi içinde velilik telakkisi benimsenmiş ve buna inanmayanların inancı eksik sayılmıştır. (Ocak, 1992: 1-4) Türklerin İslamiyet'i kabulünden sonra da veli telakkisi Türk mutasavvıflarca benzer şekilde benimsenerek devam ettirilmiştir.

Ahmet Yaşar Ocak, menakıbnameleri sistematik olarak incelediği ve çok detaylı olarak tasnifini çıkardığı eserinde, veli kültüründen bahsederken bu kültürün temellerini de araştırmıştır. Veli kültürünü fevkalade kuvvet ve kudretlerle mücehhez olup Tanrı'ya yakın kabul edilen bir şahsiyetin herhangi bir konuda sağ veya ölü iken yardımının dokunacağına inanılması ve bunu temin için ritüel yollara başvurulmasıdır (Ocak, 1992: 6) şeklinde tanımlamıştır.

Bir coğrafyaya yeni bir din girdiğinde mevcut kültürün temelleri üzerine oturduğundan eski gelenekler ve inançlar bir anda değişmemektedir. Bu nedenle yeni dinin gerekleriyle eski gelenekler ve inançlar iç içe girerek yeni bir görünüm kazanmaktadır. Dolayısıyla Türk sosyokültürel yapısı içerisinde veli kültürünün oluşumunun kökeninde daha önceki dönemlerden ve dinlerden kalma inançların ve uygulamaların yoklanması dönüşümün neticesini ortaya koyacaktır. Bu bağlamda veli kültürünün eski Türk inanç sistemi içinde atalar kültürünün bir devamı niteliğini taşıdığını söyleyebiliriz. Bu devamlılığın değişim/dönüşüm sürecinde birçok velinin etrafında bir kült oluşurken birçoğunun da unutulup gitmesinin temelinde sosyal ve psikolojik etkenler görülebilmektedir:

Kült konusu velilerin, ait oldukları toplumun içtimai, dini ve ahlaki değerlerinin tamamının yahut bir kısmının temsilcisi olduğu, en azından buna inanıldığı görülür. O toplum söz konusu değer ile takdis ettiği veliyi özdeşleştirmiştir. İşte ancak bu özdeşleştirmeye yarayacak vasıfları taşıyan yahut bu vasıflar kendisinde olduğu kabul edilen veli kült konusu yapılmaktadır. Böylece o veli o toplum için tabir caizse artık sade bir insan değil, inandığı değerler bütününe ta kendisidir (Ocak, 1992: 7).

Velilere bağlılığı nedeniyle etrafındakilerin beklentileri artmakta ve kerametler bu noktada kendini göstermektedir. Yaşarken ya da öldükten sonra velilerin kerametleri yayılır ve tarikat ya da tasavvuf ehlinin dilden dile yaydığı hatta okuduğu menkıbeler sistemi kurulmuş olur. Halkın inanma, korku, bağlılık, beklenti vb. psikolojik tepkilerinin temelini ise Ahmet Yaşar Ocak'ın tasnifinde buluyoruz:

1. Velinin olağanüstü kudretinden toplumda ona karşı korku ile karışık bir saygı duygusu hâkim olmaya başlar. Veliye karşı saygısızlığın çarpılma, aniden veya feci bir şekilde ölüme yakalanma vs. şeklinde cezalandırılacağına inanılır.
2. Velinin kudretinden birtakım iyiliklerin cezp edilmesi ve kötülüklerin giderilmesi yolunda faydalanma arzusu (feyz ve bereket)
3. Dünyada bu tarzda menfaati sağlanacak olan velinin, öbür dünyada da Tanrı katında yardımcı olması için onu memnun etme çabası ortaya çıkar ve bunun sonunda bir tatmin duygusu müşahede edilir (Ocak, 1992: 8).

Bu şekilde sosyal ve psikolojik etki faktörü nedeniyle kerametler insanları velî kültü etrafında toplayacak, mevcut kült hem kendi coğrafyasından hem de onu duyan başka coğrafyadan insanlardan ona bağlanma sonucunu doğuracaktır. Bu nedenle de velî kültü etrafında teşekkül eden türbe, yatır, mezar gibi mekânların etrafında bazı ritüeller oluşmuştur. Bunun bir nedeni de o velînin kerametleri arasında yer alan hastalıkların tedavisi veya bazı dileklerin kabul olması gibi ün salmasıdır. Veliye ait türbe, yatır ya da mezar etrafında oluşan ritüellerin yerine getirilmesiyle beklenen sonuç elde edilebilecektir. Bunun için de birtakım kurbanlar ve saçılar hediye edilir.¹¹

Ocak Kültü

Alevi-Bektaşî inanç sistemi içinde “tekke, ehl-i beyt soyu, dedenin bağlı olduğu soy, dedelik, Fatma ocağı ve ateş” gibi anlamlara gelen “ocak” ile halk hekimliği uygulamalarının yapıldığı sağaltma ocakları birbirine karıştırılmamalıdır.

Türk halk kültürü içinde kökü çok eski dönemlere dayanan ve hastalık adlarıyla anılan (siğil ocağı, sarılık ocağı vs.) ocaklar da kültürel sürekliliğini günümüzde devam ettirmeleri noktasında önemli kurumlardır. Ancak konumuz itibarıyla Alevi-Bektaşî inanç merkezlerinin adı olan ve soy itibarıyla Hz. Fatma’dan Hz. Peygamber’e ulaşan soy silsilesini bildiren ocaklara dikkat çekmek istiyoruz. Bu inanç merkezlerinde ocağa bağlı olmak, ocaklı olmak, talip olmak çok önemli görülmektedir.

Ocak sahibi “dede”dir ve yetki belgesini aldıktan sonra ocağı yönetir ya da kotarabilecekse yeni ocak kurabilmektedir. Ocaklar arasında “mürşid, pir, rehber” gibi çeşitli yetki dağılımları olmakla birlikte ve mürşid ocaklarının dedeleri daha

üstün tutulmaktadır (Birdoğan, 1995: 144-147). Yine ocaklar arasındaki görev dağılımıyla bazılarında çeşitli dileklerin kabul olması ve hastalıkların tedavisine vesile olma gibi işlevler de vardır.

Alevi-Bektaşî inanç sistemine bağlı kişilerde yatır-türbe ve evliya kültlerinin çok yoğun bir şekilde yaşadığını görmekteyiz. Ocak sahibi müşidlerin, pirlerin türbeleri etrafında yaygınlaşan birçok ritüel bulunmaktadır. Çok kabul gören bu uluların talipleri birçok coğrafyaya dağıldığından bazı uluların birden fazla yerde makamları da vardır. Bu merkezler etrafında oluşan çok sayıda da memoratlar vardır. Evliya, pir, yatır, türbelere sıkı sıkıya bağlılık neticesinde ortaya çıkan memoratlara inanmalar çok kuvvetli olmakla birlikte hastalıkların tedavi edilmesi, yitiğin bulunması, isteklerin kabul olması noktasında bu kurumlar işlevselliğini de rahat bir şekilde sürdürebilmektedirler.

Üryan Hızır da sara hastalıkları, akıl ve ruh bozukluklarının tedavisinde önemi görülen bir ocaktır. Ahmet Yaşar Ocak'ın (1992: 70-95) Türk menkıbelerini tasnifinde dikkatimizi en çok çeken motif "hastalıkları ve vücut arızalarını iyileştirme"nin sayısının çok olmasıdır. Alevi ulularının türbe, yatır ve makamları etrafında gelişen ritüel uygulamalara başka inanıştan insanların da katılmaları ve beklenti içinde olmaları da ayrıca önem arz etmektedir. Bu da ocakların işlevinin neden kabul gördüğünü ve hâlâ yaşamakta olduğunu bir başka yönden açıklamaktadır. Alevi-Bektaşî inanç sistemi içinde ocağa bağlanma ile birlikte onun gereklerini yerine getirmek önemlidir.

Tasavvuf tarihi incelendiğinde velilerin ya da şeyhlerin kerametleri ön plana çıkarmak istememelerine veya kabul etmemelerine rağmen ona bağlı olanların/müridlerin tam tersine kerametleri anlattıkları ve yaydıkları görülür. Türk halk anlatıları arasında özellikle efsane ve memoratların da anlatılma ve yayılma gerekçesinde bu psikolojik tatmin yönteminin benzerliğinden söz edilebilir. Dinî içerikli menkıbelerin, efsanelerin ve memoratların halk tarafından zamana ve mekâna bağlı olarak yenilerinin tekrar tekrar ortaya çıkarılması da buna bağlıdır. Bu anlatıların aktarımında etkisöz eylemini destekleyen en önemli epizotlar da velilerin kerametleridir. Bu nedenle de Hz. Ali, Hacı Bektaş Veli ve Alevi inanç sistemi içinde önemli görülen diğer din ulularının kerametleri menkıbelerde, cenknamelerde, efsanelerde, memoratlarda, nefeslerde hiçbir zaman önemini yitirmemiştir.

Hızır-İlyas Kültü

Türk sosyokültürel yapısı içinde en çok öneme sahip olan inançlardan biri de Hızır ya da Hızır-İlyas kültürüdür.¹² "Her gördüğünü Hızır bil." telakkisi Türk halkının öteden beri dayanışmasının da kaynağını oluşturur. Türk halk inançları içerisinde Hz. Muhammed ve Hz. Ali'den sonra en çok kutsallaştırılan, etki alanının en geniş olduğu, yaşanan bir olayda fark edilmesi gereken, kendisinden en çok keramet beklenen şahsiyet Hızır'dır.

İslamiyet'ten önceki Türk inanç sistemleri içinde iyelerin çok büyük önemi vardı. Girilen medeniyet daireleri ve yeni dinlerin kabulüyle iye telakkisinde de değişiklikler olmuştur. Bu değişim sürecinde “*Kut iyeleri, önce Kut iyesi Kıdır'a, oradan ata ruhlarının kutsanmasından evliyalara, oradan da dinî kaynaklı olduğu inanç ve iddiasıyla Hızır ve Hızır-İlyas*”a (Çetin 2002: 34) geçtiğinden, bu kült, Türk kültür tarihinde çok eski dönemden beri halkın inanç yelpazesinde yer almıştır. Anadolu insanı Hz. Hızır'ı “Boz Atlı Hızır, Kır Atlı Hızır, Dor Atlı Hızır, Hozatlı Hızır” (Türkdoğan, 2004: 8) olarak çağırmaya devam etmektedir.

Hızır'ın halk inançlarına göre zor durumlarda ve felaketlerde yardımcılık, iyeleri mükâfatlandırıp kötülerini cezalandırma, bereket ve bolluğa kavuşturma, savaşlarda yardım etme gibi fonksiyonları vardır (Ocak, 1999: 85–95). Alevi-Bektaşî inanç sistemi içinde Hz. Ali ve Hacı Bektaş Velî din uğruna yapmış oldukları mücadelelerdeki zaferleri, kerametleri nedeniyle Hızır ya da Hızır-İlyas ile özdeş tutulmuş, gülbanklarda ve nefeslerde bu şekilde anılmış, hatta bazen Hızır yerine onların isimleri zikredilmiştir.¹³

Sünnî inançtaki halk da zaman zaman Hızır'dan yardım ister. Bu bağlamda Anadolu'da yoğun olarak Hıdırlı kutlamaları yapılır. Sünnî gelenekteki Hızır telakkisinin Alevi inanç sistemi içindeki Hızır'dan zayıf olduğunu söyleyebiliriz. Alevi inanç sistemi içinde Hz. Hızır orucu ve onun için yapılan lokma vardır.¹⁴ Bu uygulamalar Alevi insanlar için onun ne kadar önemli bir makama sahip olduğunu gösterir.

Üryan Hızır Ocağı Taliplerinden Zehra Kayacık ve Memoratlarının Et-kisiyle Oluşan Nefesleri

Zehra Kayacık, 1928'de Erzurum Aşkale'de beş kardeşin üçüncüsü -Gülpaşa, Fadime, Zehra, Ali Abbas, Turan- olarak dünyaya gelir. Ataları Aşkale'ye Horasan'dan gelmiştir. Üryan Hızır ocağına bağlıdır.¹⁵ Kazım ile kaçırılarak evlendirilir. Dört çocuğu vardır. Kendini tamamen Alevi-Bektaşî inanç yoluna adanmış ve ilk alıç tanesini bâde olarak aldıktan sonra gönlü ve dili çözülmüş, gönül dilinden nefeslerini söylemeye başlamıştır. “Şah-ı Merdan Ali bana selam verdi, o sevgi de benim üstümde kaldı.” diyerek nefeslerini bu sevgiyle temellendirir.

Birçok nefesini, temelinde inancının verdiği kuvvetle gördüğü rüyalara dayandırarak yazmıştır. Ehl-i beyt, on iki imam ve Hacı Bektaş Velî sevgisi kendi deyi-miyle onun birçok rüya görmesine vesile olmuştur. Bu ulu kişileri hem rüyada hem de ayan olarak gördüğünü de belirtir. İşte bu yaşanan olağanüstü tecrübeler Zehra Kayacık'ın memoratlarını oluşturur.

Ailesinde Zehra Kayacık gibi yetenekli olan birisi yoktur. Nefes söylemeyi, yazmayı kimseden de öğrenmemiştir. Dedesi, babası ve cemlerde dedelerinden duydukları ile kendini yetiştirir. Hak sevgisinden bu kadar dolup taşmasına, sürekli nefesler söylemesine çocukları ve çevresindekiler hayret ederler. Hatta torunları onun

bu kabiliyetini denemek için onu imtihan ederler. Nefesler dışında çeşitli nesnelere şiir yazmasını isterler. O da sehpaye, paspasa, masaya, halıya, salçaya, saate, küpeli ve kauçuğa, perdeye, Hamza'nın ketenine, Ferhat'a, Birgül'e şiirler yazar ve etrafındakilerin imtihanından başarıyla geçer.

Ehl-i beyt aşkıyla onu tanıştıran, babası Dursun Kaban'dır. Babası Hakk'a ve Alevilik inanç öğretilerine bağlıdır. Babaları Dursun Kaban, Zehra ve kardeşlerini çok küçük yaşlarda olmalarına rağmen niyazlı ve dualı büyütür. Zehra'nın hafızası babasının dikkatini çeker. Babası bu yüzden Zehra'ya ayrı bir düşkünlük gösterir. İşte Zehra Kayacık'ın gönlünün coşkun olması, birçok nefesi rahatlıkla söyleyebilmesi, Allah ve ehl-i beyt sevgisinin temellenmesinde küçük yaşta aile içinde aldığı eğitimin ve çektiği sıkıntıların çok büyük etkisi vardır.

Nefeslerinin bazılarını memoratları bağlamında ya da önemli gördüğü kişilere atfen yazdığından onlara kendince başlıklar koymuştur. Bu başlıklar altında yazdıkları arasında nefeslerin yanında nutuk, methiye, mersiye, duvaz gibi deyişleri de vardır. "Turnam sesen kurban", "Oturup söylesiz bizlere acı" gibi ağız özellikleri de nefeslerine ahenkle birlikte samimi bir hava katmıştır.

Zehra Kayacık'ın Kerbelâ, Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi, Yezit'e lanet, matem gibi konuları içeren mersiyeleleri de çoktur. Aslında birileri tarafından söylensin diye yazmadığını belirttiği bu mersiyeleler, onu tanıyanlar tarafından özellikle matem ayında muharrem cemlerinde söylenmek üzere kendisinden alınmış ve çok rağbet görmüştür.

Bâde Alması ve İlk Nefes: Alıç Memoratı

Bâde içme ve geleneğe bağlanma hususunun kamlık veya Şamanlık geleneğinin devamı olduğu birçok araştırma sonucu ortaya konulmuştur.¹⁶ Memoratların konu, yapı, işlev bakımından bir inancı nasıl asırlar ve nesiller sonrasına farklı coğrafya ve dinî anlayışlara rağmen taşıdığına (Çobanoğlu 2003: 69) bir örnek de aşıkların rüyalarında bâde içme gelenekleridir. Zehra Kayacık da gördüğü bir rüya sonucunda inancını kuvvetlendirir ve nefes söyleyebilme kabiliyetini aldığı alıç tanesiyle kazanır:

Zehra Kayacık bir gün tarladan dönerken karşısına bir kır atlı çıkar. Nur yüzlü, başında kavukla duruyordur atın üstünde. Bu atlıyı görünce merak eder, ama kim olduğunu soramaz, utanır. Doya doya bakar bu cemale. Utanarak kim olduğunu sorar. Atlı, Zehra Kayacık'a ismiyle hitap eder. Zehra Kayacık, adını nereden bildiğini sorar. Daha sonra bu atlı, Zehra Kayacık'a bir alıç tanesi verir. Alıcı alan Zehra Kayacık, bu andan sonra Hakk aşkıyla dolup taşar.

Bu ilk memoratı onu çok etkilemiştir. Aldığı alıç tanesi nefes söylemesine ilham olur, bâde olur. Kendi deyimiyle dili çözülür. Zehra Kayacık, Yunus Emre'yi çok sevmektedir. Yunus Emre'nin menkıbevi hayat hikâyesinden de bildiği üzere alıç-nefes ilişkisine Zehra Kayacık'ın bu memoratında da rastlıyoruz. Nefesinde ismi zikretmez; ancak yapmış olduğumuz birkaç görüşmeden sonra bu rüyasında gördüğü kişinin Hz. Ali olduğunu belirtmiştir. Dili çözüldükten sonra söylediği ilk nefesinde bâde alma hadisesini şu dizeleriyle anlatmaktadır:

Bugün Ben Bir Cemal Gördüm

Bugün ben bir cemal gördüm
Dünya cennet oldu bugün
Hıçkırık ile ağladım
Boğazumda kaldı düğüm

Düğüm kaldı boğazumda
Bu gönlüm Şah'ın arzunda
Geyinmiş türlü libası
Sanki bir derviş tarzında

Yüzüne baktım doyarak
Sual sordum utanarak
İsmim ile hitap etti
Dedi Zehra nerede Hak

Dedim nerden bildin ismim
Dedi göz önünde resmin
Hak sevgisi varsa sende
Hakk'ın evi senin göğsün

Ben Zehra'yım uçtum o an
Hak aşkına düştüm o an
Verdi bir alıç tanesi
Kükreyip de taştım o an

Zehra Kayacık, nefes yazmaya yedi yaşında başlar. Bundan öncesinde babasını anlamakta güçlük çeker: Neden dua okurken, niyaz ederken bu kadar çok ağlanır? Yaşadığı bu olağanüstü tecrübeden sonra anlar ki babasını ağlatan aşktır.

Tapduk Emre ve Bacım Sultan Memoratı

Alevi inanç sistemi içinde velî kültünün çok canlı bir şekilde yaşandığına yukarıda da temas etmiştik. Bu inanç sistemi içinde Ahmet Yesevî, Hacı Bektaş Velî, Yunus Emre gibi din ulularına da ayrı bir sevgi beslenmektedir. Zehra Kayacık, Eskişehir'e geldikten bir iki sene sonra Yunus Emre'yi anma törenine gitmek ister. Bu törene arkadaşlarıyla beraber giderler. Zehra Kayacık, Tapduk Emre'nin Yunus'un piri olduğunu duymuştur; fakat türbesinin yakınlarda olduğundan haberi yoktur. Törende Zehra Kayacık'a bir kitap verilir. Kitapta türbenin Ankara'nın Nallıhan kazasında olduğunu okur. Bunu okur okumaz, kitabı kucağına alıp ağlamaya başlar. Arkadaşının annesi olan Nimet adında yaşlı bir kadına sarılır, beraber türbeye gitmek istediğini söyler. Kadın her çilesini çekecek ise gidecektir. Zehra Kayacık kabul eder. Eşi Kazım'ın da rızasını alır. İki üç gün sonra Nallıhan'a Tapduk Emre'nin türbesine giderler. Tapduk Emre'nin tüm ailesi o türbede yatmaktadır. Sadece kızı Bacım Sultan onlardan ayrı bir tepede yatmaktadır. İki kadın oraya gitmeye çekinirler. Akşama kadar türbede kalıp ağlar, sızlarlar, Allah'a dualar ederler. Neredeyse karanlık basacak olmasına rağmen ağızlarına tek lokma koymazlar. Daha önce orada bulunan bir kadına başka hangi türbelerin olduğunu sorduklarında kadın, Arap Baba ve Caferi Sadık türbelerinin olduğunu söyler. Fakat Caferi Sadık türbesi epey uzaktadır. Derenin içindedir. Türbelerin üstündeki değerli şeylerin alınıp alınmadığını sorarlar. Kadın Tapduk Emrah'ın (Tapduk Emre) mazlum olduğunu, o yüzden üstündekilerin hep çalındığını; fakat Caferi Sadık türbesindekilere kimsenin el sürmediğini anlatır. O kadar ki, o dere yağmurda dolup taşıdığı halde türbenin etrafından dolaşarak akar, üstündeki eşyalara zarar vermeden geçmektedir. Köylüler buna şahit olmuştur. Zehra Kayacık, uyanık ve açık bir algıya sahiptir. Anlatımı sırasında yaşadıklarını ve gördüklerini olağanüstü tecrübe şeklinde aktarır, yaşadıklarının da bilincindedir. Bu tür ziyaretlerinde de her an bir tecrübeyle karşı karşıya kalmaya psikolojik olarak kendini hazırlar:

Akşama araba kalmayacağı için dönmek zorunda kalırlar. Zehra Kayacık türbeye sarılır, ağlar. İçi rahat değildir; çünkü Bacım Sultan'a gidememiştir. Ağlayarak: 'Başka zamana tekrar kısmet et de Bacım Sultan'ı da görebileyim.' der. Birden güzeller güzeli, nur yüzlü, başında örtüsü bir genç kız gelip boynuna sarılır: 'Sen babam için geldin, ben de senin için geldim.' der. Zehra Kayacık ile niyaz olur. Zehra Kayacık bağırır: 'Anne Bacım Sultan geldi!' diye çığlıklar atar, ağlar. Kadın şaşırır; neden ağladığını sorar; çünkü kadın Zehra Kayacık'ın sadece kendi kendisine sarıldığını, yanında da hiç kimsenin olmadığını görür. Oysa bu sırada Bacım Sultan Zehra Kayacık'a sarılmaktadır. Biraz yanında kaldıktan sonra kaybolur. Zehra Kayacık, tekrar babasına -Tapduk Emre'nin kabrine- sarılır, şükürler eder.

Daha sonraki gidişinde Zehra Kayacık, dizlerinden rahatsızdır, diz üstü Tapduk Emre'yi dolaşır. Tapduk Emre kendisini gösterir: 'Bundan sonra dizinden görmeyecek-

sin. Ama bana bir kara koyun keseceksin.' der. Bu sırada Zehra Kayacık bir çam ağacının kovuğunda Bacım Sultan'ı da görür. Kalkarlar Arap Baba'nın da türbesini ziyaret ederler.

Bu memoratında dizlerinin iyileşmesi için konulan kurban adağı ve ağaç kovuğunda Bacım Sultan'ı görmesi aslında birbirinden bağımsız değildir. Kurban adakları dileğin kabul olması, arınma, yeniden doğuşun gerçekleşmesi için yapılan sunulardır. Türk destanları ve türeyiş mitlerinde karşımıza çıkan ağaçtan türeme motifi aynı zamanda yeniden doğuş arketipiyle de ilgilidir. Hastalıktan kurtulma ve yeni bir hayata başlamanın da habercisidir. Bu bağlamda memorat-mit ilişkisi, toplumsal belleğin mitleri nasıl oluşturduğunu ortaya koyma noktasında da bir nevi ışık tutmaktadır. Zehra Kayacık yaşadığı bu memorattan sonra şu nefesi dile getirir:

Tapduk Emre

Tapduk Emre'm Bacım Sultan

Gittim niyaz ettim o an

Yanımdaydı Şah-ı Merdan

Orda yatan şahım kendi

Bana bu ilhamı verdi

Almış yanına canları

Güzel eylemiş halleri

Arap Baba sadıkları

Orda yatan şahım kendi

Bana bu ilhamı verdi

Üzerinde yeşil örtü

Nallıhan'dır onun yurdu

Sevenlere murad verdi

Orda yatan şahım kendi

Bana bu ilhamı verdi

Cemalini gösterdi bana

Dua ettim yana yana

Dizlerimi sürdüm ona

Orda yatan şahım kendi

Bana bu ilhamı verdi

Zehra niyaz etti özden

Şikâyetim elden dizden

Kara koyun istedin bizden

Orda yatan şahım kendi

Bana bu ilhamı verdi

Kara Koyun (Tabduk Emrah)

Şaha gitmek istiyoruz
Allah versin hızımızı
Yüz sürelim dergâhına
Versinler muradımızı

Diyelim ki geldik size
Himmat edin hepimize
Köle olam kapınıza
Verin siz muradımızı

Tapduk Emre Bacım Sultan
Halimiz sizlere ayan
Mahrum etmen bizi aman
Verin siz muradımızı

Gösterdin bana yüzünü
Türbene sürdüm dizimi
Gelmemize ver izini
Verin siz muradımızı

Bacım Sultan'ın yolunda
Nurun gördüm çam dalında
Bilir isen sen halimden
Kabul et niyazımızı

İstemiştin kara koyun
Bulamazsam ne olur halim
Şah-ı Merdan senin soyun
Affet ver muradımızı

Koyunu keserek evde
Koyman bizi müşkül halde
Kabul et kurbanımızı
Pirim yaz defterimize

Zehra'ya gösterdin nurun
İstemiştin kara koyun
Muhammed Ali'dir soyun
Kabul et kurbanımızı

Haydar-ı Kerrar ve On İki Gül Memoratı

Alevi-Bektaşî inanç sistemi içinde ilk imam Hz. Ali en büyük velî ve Allah'ın arslanı olarak bilinir ve sevilir. Hz. Ali'nin bir unvanı da Haydar-ı Kerrar'dır. Yunus Emre örneğinde gördüğümüz üzere bu sevginin verdiği bağlılıkla velî, türbe, yatır, makam kültü bağlamında Anadolu'da bir velîye ait birçok makama rastlanabilmektedir. Arap Baba, Arap Dede gibi isimlendirmelerin Hz. Ali ile ilişkilendirilmesi ya da birçok yerde Haydar-ı Kerrar ismiyle makamların bulunması buna bir örnektir. Atalar ruhunu kutsama ve kabirlerin bulunduğu yerlerin önemsenmesi nedeniyle halk birçok yerde yeni makamlar oluşturma ve ritüelleri canlı tutma çabasını sürdürmüştür. Orada yatanın himmetini bekleme ya da ocakların tedavi etme ve dilekleri yerine getirme gibi işlevleri, halkın bu yönlü ihtiyaçlarını karşılama noktasında yeni üretimlerin de yolunu açmıştır. Zehra Kayacık'ın aşağıdaki memoratında rastladığımız Arap Baba örneğinin Haydar-ı Kerrar ile ilişkilendirilmesi de bu yönlü bir uygulamadır:

Zehra Kayacık ve arkadaşı, Tapduk Emre'ye gittiklerinde Arap Baba'yı ziyaret ettikten sonra Cafer Sadık türbesini de görmek ister. Ancak akşam olmak üzeredir, geri dönmek için yola koyulurlar. Gelen arabaya binerler. Karınlarını doyururlar. Zehra Kayacık'a ağırlık basar. Başını Nimet Hanım'ın omzuna koyar. Gâh uyanık gâh uyku arasında bir de bakar ki pîr, sakallı, nur yüzlü bir adam karşısında dikilir: 'Nereye gidiyorsun, dönme eve. Bana da gel, sonra git. Bana da gel, bana da...' der. Zehra Kayacık kim olduğunu sorunca 'Ben Haydar, Haydar-ı Kerrar.' der, birden kaybolur. Zehra Kayacık birden kendisine gelir. Hemen Nimet Hanım'a: 'Burada Haydar-ı Kerrar ya da Haydar isminde bir kimse var mı?' diye sorar. Nimet Hanım böyle birisinin olduğunu, hatta bu kişinin Ahmet Yesevi'nin oğlu olduğunu söyler. O da Keskin'in Çiçek Dağı'nda yatar. Zehra Kayacık ona da gitmek için yalvarır. Nimet Hanım paraları kalmadığından gidemeyeceklerini söyler. Zehra Kayacık, kolundaki bileziği bozacağını söyler. Nimet Hanım kabul eder. Ankara'da bir gece Zehra Kayacık'ın görünmesinde kalmayı, ertesi gün de bileziği bozup gitmeyi planlarlar. Böyle de yaparlar. Haydar-ı Kerrar'ı da ziyaret ederler. Zehra Kayacık'a birçok rüya görünür...

İki üç sene sonra kızlarıyla beraber yine gider. Sermek için iki tane halı götürür, fakat görür ki köylüler halıları kaldırıp, kirli çarşafı sermişlerdir. Şimdi eğer halıları sermek istese, köylüler onun da halısını alacak, Haydar'a bir şey kalmayacaktır. Eğilip Haydar'a niyaz eder: 'Sana ne layık, ne getirmem uygun ise onu bana göster. Ben bu halıları sana niyetle öksüz, yetim, ihtiyacı olan kim varsa ona vereyim.' der. Haydar: 'On iki tane gül ağacı getir bana.' der."

Zehra Kayacık, on iki tane gül ağacı alır, götürür. Bugün bir iki tanesi dışın da diğerlerinin hâlâ canlı olduğu biliniyor. Alevi inanç sisteminde on iki sayısı aynı zamanda on iki imamı temsil etmektedir. Memoratta içinde bulunulan inanç sisteminin önemli kültürüne dair insan psikolojisinin bilinçaltının çalışmaya devam ettiği görülmektedir. On iki imam ile on iki gül ilişkilendirilmiştir.

Şah-ı Merdan'ın Yardımı ve Halk Hekimliği Memoratı

Çok eski dönemlerden itibaren insanların yapmış oldukları sağaltma teknikleri de halkbilimi araştırmacılarının dikkatlerini çeken bir araştırma alanıdır. Tecrübe birikiminin ilk uygulamadan son uygulamaya geçirdiği evrim, yine araştırmalarda atlanılmaması gereken bir husustur. Türbe, yatır ve makamlarda aranılan çare dışında halk, ocaklar ya da sözlü kültür ortamından miras kalan birtakım sağaltma yöntemlerini dertlerine çare olarak görmektedir. Halk, beklentileri doğrultusunda bu uygulamalara başvurmaktadır. Ancak Zehra Kayacık, hiçbir kimseden duymadığı ya da öğrenmediği halde memoratında kendisine bildirilen sağaltma tekniğiyle kaynatasını iyileştirdiğini ifade etmektedir:

Zehra Kayacık'ın kaynatası çok hastadır. Gece yarısı kaynatası seslenir, tuvalet ihtiyacının olduğunu söyler. Kaynatası kalkmadığı için ihtiyaçlarını Zehra Kayacık yardımıyla görür. Zehra Kayacık yardımcı olur. Gece yarısından sonra bitkin düşen Zehra Kayacık, kızını da yanına alır, bir köşeye çekilir. Şafak söktü sökecektir. Onca yükün birikimiyle Zehra Kayacık ağlamaya başlar. Ağlayarak dualar eder, Allah'tan, Şah Merdan'dan yardımlar ister. Bir de bakar ki, önünde bir ihtiyar belirir. Sağ elinden tutup 'Kalk.' der. Zehra Kayacık kızından kolunu sıyırıp, ihtiyarın peşinden gider. Zehra Kayacık'ın evinin karşısında askeriye ait tellerle çevrili bir alan vardır. İhtiyar dede, bu alanı gösterip 'Şurayı görüyor musun? Bu telleri aşyp oraya gireceksin. Karıncalar yuva yaparken oluşan toprak birikintilerini sayıp üçüncüsünden toprak getireceksin. Gelirken kesinlikle arkana bakmayacaksın. Gün doğmamış olacak. Bu toprağı saca koyacaksın. Besmele çekerek kavuracaksın, yine besmele ile üstüne yoğurt katacaksın. Birlikte kavuracaksın. Bunu besmeleyle kaynatanın bacağına süreceksin. O da kurtulur, sen de kurulursun.' der demez kaybolur. Zehra Kayacık bakınır fakat ihtiyar yoktur. Hemen eşi Kazım'ı kaldırır. Olan biten her şeyi anlatır. 'Ben gitmesine giderim; ama insanlar yanlış düşünür. Sen git al; ama güneş doğmadan gitmen lazım. Gelirken de sakın arkana bakma.' der. Kazım önce sızlanır; ama sonra gider, denileni aynen yapıp döner. Zehra Kayacık çok sevinir. Hemen komşusuna gider, yoğurt ister. Komşu bu saatte ne yapacağını merak eder, Zehra Kayacık, kaynatasının canı çektiği için istediğini söyler. Yoğurdu da aldıktan sonra ihtiyarın dediği her şeyi harfi harfine yapar. Sonra besmele ile kaynatasının bacağına sürer. Akşama sargıyı açtıklarında hastalıktan eser kalmaz. Zehra Kayacık bunu böyle üç gün yapar. Dördüncü gün, kaynatası zıplaya zıplaya yataktan çıkar. Bütün ev halkı sevince boğulur. Zehra Kayacık'a teşekkürler ederler.

Şah-ı Merdan Yardımı ve Zenginlik Memoratı

Zehra Kayacık, görüşmelerimizden tespit ettiğimize göre açıkça belirttiği üzere Hz. Ali âşığıdır. Her an onun adını anmakta, himmetini beklemektedir. Özellikle zor durumda kaldığında niyaz ederek ağlar ve Hz. Ali başta olmak üzere diğer Alevi ulularını himmete çağırır. Yapılan araştırmalarda memoratların ve rüyaların

görülme zamanı dikkat çekicidir: Psikologlar tabiatüstü tecrübelerdeki görme, dokunma hissine ve ses duymaya dayalı olarak meydana gelen algılamaların, diğer şahsi faktörlerin yanı sıra geleneksel inançlar sistemi ve sosyal davranış değerlerinin bir araya gelmesiyle oluştuğunu ileri sürmektedirler... Memoratlarda anlatılan olağanüstü tecrübe sıklıkla karanlıkta ve çoğunlukla psikolojik olarak patlama noktasına gelmiş bunalım, stres ve uyku ile uyanıklık arası bir hâlde oluşmaktadır (Kvideland, 1991: 19, Çobanoğlu, 2003: 34'ten). Zehra Kayacık, genellikle çok sıkıntılı bir anda, ağlarken, yatağına uzandığında, niyazda sabaha karşı ya da gece, memoratları yaşamaktadır:

Zehra Kayacık, kaynatasının bacaklarını iyileştirdikten bir süre sonra kaynanası Erzurum'a dönmek ister. Kazım'ı da memlekette pancar ekmeye ikna etmeye çalışır. Amacı Kazım'ı kendi yanına çekmektir. Her gün aynı konu konuşulup durur. Oğlunu kadın sözü dinlemekle suçlar, böyle yakalamaya çalışır. Kazım, kendi üstüne olan evi satar. At koşumu alır, eve gelir. Zehra Kayacık'a pancar ekmeye gideceğini söyler. Eşyalarını toplayıp gider. Zehra Kayacık, kocası İsmail Erzurum'a gittiği için çaresizdir. Onca zaman çalışıp biriktirdikleri, çoluğunun çocuğunun rızık harcamıştır. Çok yoksulluk çekmişlerdir, biraz rahata kavuşunca neden şimdi tekrar darlığa düşmek diye üzülür, içi rahat değildir. Kazım gitmiştir. Zehra Kayacık o gece niyaz eder, ağlaya ağlaya Allah'a dualar eder. O gece rüyasında kendisini büyük bir türbede görür. Türbedeki zatın etrafında dizleri üstünde döner, dualar eder. Bu işin sonu hayır mı şer mi olacak diye ağlayıp gezer. İncitmek için dizleri üstünde gezer. Zatın da etrafı çevrilidir. Birden türbeden nur yüzlü, başında kavuk, sakalı göğsüne kadar olan biri çıkar: 'Başıma bastın!' der. Zehra Kayacık ağlamaya başlar: 'Ayy!... Olur mu? Ben başına basmayayım diye dizlerimin üstünde yürüyorum. Ben sana kurban olurum; nasıl basarım senin başına?' der. Ağlayıp dizlerine sarılır: 'Sen hangi mübareksen beni affet!' der. Bu zat: 'Ben Şah-ı Merdan Ali'yim!' der. Zehra Kayacık, 'Madem Ali'sin, ben senin âşığıyım. Bana yardım et. Kocam neyimiz var neyimiz yok alıp götürdü. Ne yapacak, nasıl olacak?' diyerek sızlanır. Şah Merdan Ali: 'Yağmurlar öyle fazla öyle fazla ki...' cevabını verir. Zehra Kayacık yine yalvarmaya başlar. Yağışlar fazlaysa ne olacaktı onların ahiri? Elini sallayarak: 'İkiye bir.' cevabını verir. Zehra Kayacık yine dizlerine yatar, yalvarmaya başlar. 'Kurban olayım, sen şahlar şahısın. Benim ahirimi söyle, ben ne olacağım?' der. Hemen kolundan tutup dizine yatırır şahlar şahı. Elleriyle üç defa sırtına vurur.¹⁷ Sonra yanına oturtup ellerini elleri arasına alır ve anlatır: 'Sana yedi sene çile yazılmış. Hiç kocana takılma, ona karşı gelme, ne derse sus. Yedi sene sonra sağına da ayna takacaksın, soluna da. Sağını da göreceksin, solunu da. Bu çileyi çekeceksin çare yok ama kocana da karşı çıkmayacaksın!' der. Böyle deyince Zehra Kayacık yine ona niyaz olur, ayaklarına kapanır. Üç yudum su verir, Zehra Kayacık üç yudumu da içer. Bunu her gün üçer yudum aç karınla içmesini söyler. Asla kocasına karşı gelmemesini tembih eder. Zehra Kayacık suyu alır, koşu koşu eve gelir. Geldiğinde kocası ve kaynanasının kapıyı bir türlü açmadığını görür. Zehra

Kayacık'a neredede olduğunu sorarlar, bir türlü kapıyı açamadıklarını söylerler. Zehra Kayacık, Hz. Ali'nin türbesinde olduğunu söyler. Elindekini sorduklarında Zehra Kayacık anlatır. Hemen kaynanası bu suyu Zehra Kayacık'ın elinden kapar. Bunun idrar olduğunu, su olmadığını söyler. Zehra Kayacık ne olursa olsun içeceğini söyler. Kaynanasından suyu geri almaya çalışır. Çekiştirmeye başlarlar. Kaynanasını yere yatırır alır elinden suyu. Zehra Kayacık suyu alır; ama tekrar içmeden rüyadan ayılır.

Zehra Kayacık, rüyayı birisine anlatmak ister. Akrabası Nafiye ablasına gider. Beraber Davut Sulari'ye gitmeye karar verirler. Dede evde olmadığı için eşi Zafer Ana ilgilenir. Rüyayı eşine anlatır. Daha sonra dede gelir. Rüyayı öğrenince, eğilir Zehra Kayacık'ın gözlerinden öper, ona niyaz olur: "Böyle bir rüyayı neden anlattın, her kula nasip olmaz." diye hayıflanır. Zehra Kayacık, pirinden yardım ister. Pir: "Sen Hak ile Hak olmuşsun, sana üç yudum bâde de vermişler; ama keşke bu rüyayı söylemeseydin. Olacak bellidir, bu çile alınmış. Kaynanan sana çektirecek; ama sen asla kocana karşı gelmeyeceksin. Çileni çekeceksin." der. Zehra Kayacık kabul eder ve evine geri gelir.

Birkaç gün sonra kocası gelir. Gerçekten de yağmurlar çok fazla olduğu için ekin ekememişlerdir. Zehra Kayacık, "Yağışlar çok muydu?" diye sorar, kocası çok şaşırır. Doğru düzgün radyo bile yokken karısı nereden bilebilir yağışların çok olduğunu? Karısına sorar. Zehra Kayacık, ona da rüyayı anlatır. Kocası hemen rüyayı gördüğü tarihi bir yere not alır.

Alevi-Bektaşî inanç sistemi içinde yetişenlerin genellikle memaratlarını delere yorumlatarak geleneğe bağladıklarını görmekteyiz. Halkın çoğu zaman güzel olarak değerlendirdikleri ve anlatmak istemedikleri memaratlar, *numen* olarak kalmaktadır. Türk sosyokültürel yapısı içinde özellikle "Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fatma, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Hacı Bektaş Velî, tarikat pirleri, Hızır-İlyas vd." gibi din büyüklerinin içinde bulunduğu rüyalar genellikle anlatılmak istenmez. Çünkü görülen memoratın iyi ya da hayırlı olma özelliği bozulacak ve bu tecrübe tekrar yaşanmayacaktır. Bir ileri safhada rüyayı gören kişiye bahşedilen özellik (nefes söyleyebilme, saz çalabilme gibi) geri alınabilecektir. Genellikle anlatıcı, karşıdaki kişi tarafından gördüğü memoratı anlatmaması konusunda uyarılacaktır. Çok sık olarak olağanüstü bir şahsi tecrübe hemen kendiliğinden ve kolayca kolektif inançların temirleriyle yorumlanır (Kvideland, 1991: 20, Çobanoğlu, 2003: 35'ten). Bazen yorumlanamayan memaratlar ise *numen* olarak kalır. Onu gören bunun ne anlama geldiğini bilemez. Bu türden bir memorat başkasına aktarılırsa *numen-memorat* olur. Bu durumda da benzer memorat ya da efsane motifleriyle anlamlandırılmaya çalışılır.

Bir başka memorat çeşidi de sadece bir kişide görülmesi ve başka örneklerinin olmaması nedeniyle *kişisel memarat*lardır. (Kvideland, 1991: 20 Çobanoğlu, 2003: 38'den) Zehra Kayacık'ın memaratları da bu bağlamda kişisel memorat olmaktadır.

Hız. Muhammed-Hız. Ali-Hız. Fatma: Üç Güzeller Memoratı

Türk sosyokültürel yapısı içinde varlığına değindiğimiz olağanüstü güçlerle irtibatın gerçekleştiği memoratların çok ilginç olanlarından biri de astral yolculuk temalı memoratlardır. Bu olağanüstü tecrübe, ya kişinin sadece kendisiyle ya da Hız. Peygamber, pir ve bir din ulusunun yardımıyla gerçekleşmektedir. Alevi-Bektaşî inanç sistemi içinde ehl-i beyt sevgisinin çok kuvvetli olması nedeniyle bu uluların aynı zamanda rüyalarda ve memoratlarda çok sık görüldüğüne rastlamaktayız. Zehra Kayacık, “Üç Güzeller” olarak adlandırdığı Hız. Peygamber, Hız. Ali ve Hız. Fatma'nın ona eşlik etmesiyle astral bir yolculuk yaşamıştır:

Zehra Kayacık, kocasıyla birlikte pancar işi için Erzurum'a gider. Yorucu bir yolculuktan sonra ahır işlerine koşulur. Sonra halı silkelemeye gönderilir. Ağır işler nedeniyle karnındaki çocuğu düşürür. Çok üzülür, ağlar. Hava neredeyse kararmak üzeredir. Zehra Kayacık odasına gelir. Kızını alır kucağına, sarılır, başını yastığa koyar. Ama gözlerinden ırmak seli gibi yaşlar dökülür. Bir şey de söyleyemez. Şah-ı Merdan'ın hiçbir şeye karşı çıkmayacaksınız sözünü hatırlar. Hatırladıkça daha çok ağlar.

Bir anda üç kişi belirir. Biri kumral uzun boylu bir erkek; diğeri kırmızı bir elbise giymiş, başında altınlarla süslenmiş fes olan bir kadın; onun yanında belinde Zülfikar, diğeri göre biraz daha kısa olan, daha esmer bir erkektir. Ayağına vurup: 'Kalk, ağlama!' der kumral olan. Zehra Kayacık bunları görünce daha çok ağlar. Bütün dertlerini ağlaya ağlaya anlatır, ne çektiyse hepsini bir bir sayar, onlara içeri döker. 'Kalk, çocuğu bırak kalk, seni bir yere götüreceğiz.' der. Çocuğunu bırakır; ne ayağına bir şey giyer, ne saçını örter.

Zehra Kayacık nasıl, ne kadar zamanda gittiler, nereye gittiler hiçbir şey fark etmez. Kendini önünde büyük bir göl olan çok geniş bir alanda bulur. Ona etrafı gezdirirler. Sonra gölün önüne getirirler. 'Bundan sonra ne ağla ne sızla, bak burası senin ekmek kapın. Senin burası bundan sonra.' derler. Orası birden kocaman bir gül bahçesine döner. Aynı yerde kaynanalarının komşuları olan, kocası kahvecilik yapan Zennure isimli bir kadın daha vardır. Kadının günahını alıp kötü kadın derler. Bu kadın da güllerin üstüne yıkanmış çamaşırları asar hâlde görünür. Zehra Kayacık'a bu sözlere inanma, iftiradır demek isterler. Konuşmaya devam ederler. Bu göl deryasının başı artık Zehra Kayacık'ındır. Bundan sonra ağlamak, üzülmek yoktur. Burası ölene kadar onun ekmek kapısıdır.

Sonra Zehra Kayacık'ı aldıkları yere geri getirirler. Nasıl gittiğini bilmediği gibi nasıl geldiğini de anlayamaz. Kendisini yine oturduğu yerde, mübarekleri de yine karşısında bulur. Tekrar uyarırlar. Bundan sonra onun gözünde yaş görmeyeceklerdir. Ona ekmek kapısı verilmiştir. Ailesiyle bundan sonra oradan ekmek yiyeceklerdir. Zehra Kayacık kim olduklarını sorar. Kumral olan cevap verir: 'Ben Muhammed, Fatma kızım, Zülfikar sahibi, aşk yıldızı Şah-Merdan Ali!' der."

Muhammed sözünü duyunca Zehra Kayacık, Hz. Peygamber'in ayaklarına kapanır. Zehra Kayacık bu memoratı nefesinde şöyle anar:

Üç Güzeller

Üç güzeller bir gün bana geldiniz
Geldiniz de ahvalimi bildiniz
Beni görüp de bura senin dediniz
Gördüm üç güzeli gönlüm şad oldu

İkisi erkektir birisi kadın
Hoş geldiniz dedim gönül sultanım
Benim gönlüm petek sizler de arım
Gördüm üç güzeli gönlüm şad oldu.

Beni de aldınız hemen uçtunuz
Evime gelip neşe saçtınız
Gözlerim kör idi sizler açtınız
Gördüm üç güzeli gönlüm şad oldu.

Ayıldım gafletten içerim coşar
Üç güzel aşkımdan yaşlarım akar
Sanki karşımda hep bana bakar
Gördüm üç güzeli gönlüm şad oldu.

Sordum üç güzele sizler kimsiniz
Kokunuz güzeldir sizler nursunuz
Kör gözümü açtınız şahım pirsiniz
Gördüm üç güzeli gönlüm şad oldu.

Muhammed giyinmiş bütün karayı
Kızı Fatma kuşanmıştı alları
Ali kuşanmıştı Zülfikar'ını
Gördüm üç güzeli gönlüm şad oldu.
Birden ayıldım ki kimse yok ben nasıl uçtum
Orada üçlerin aşkına düştüm
Çok şükür şahıma rüyamı seçtim
Gördüm üç güzeli gönlüm şad oldu.

Zehra der ki koşaçağım ardından
Verdin ama göçmen ettin yurdumdan
Tekrar görünün bana ölüyorum derdinizden
Gördüm üç güzeli gönlüm şad oldu.

Zehra Kayacık, yaşadığı durumu Kazım'a anlatır. Kazım inanmaz, rüya olduğunu düşünür. Zehra Kayacık rüya olmadığını, gerçekten gördüklerini söyler. Kazım da aynı gece aynı yeri rüyasında görür. Ona oranın onlara ait olduğunu söylerler. Kazım, Zehra Kayacık'a inanır. Gerçekten de dedikleri yeri alırlar, oraya kerpiçten küçük bir ev yaparlar. Orada uzun süre kalırlar. Ama hâlâ yedi sene olmamış, çileleri dolmamıştır. Pancar işinden iyi gelir elde ettikten sonra Hatay'a yerleşirler. Orada eşi inşaat işleri de yapar ve çok para kazanırlar. Rüyası gerçek olmuştur.

Hacı Bektaş Veli'nin Kerametiyle Kalbinin İyileşmesi Memoratı

Türk halkının velî kültürünü kabul edip etrafında toplanmalarında, Kur'an-ı Kerim'in mucizelerini ve Hz. Muhammed'in şahsiyetini kabul etmelerinde Türklerin İslamiyet'i iyice geliştirmiş bir velî telakkisiyle renklenmiş olan tasavvuf kanalıyla tanışmış olmaları (Ocak, 1992: 13) gibi bir mektep ve mutasavvıf Ahmet Yesevi'nin varlığı çok büyük etkindir. Yesevi okulunda yetişen ve Anadolu'ya gelen halifelerinin yaptığı icraatlar neticesinde velî kültürünün tüm Türk boylarına yayıldığı görülmektedir. Bunların içinde en önemli şahsiyetlerden biri de Hacı Bektaş Veli'dir. Vilayetname (Gölpınarlı, ty)'sinden de anladığımız üzere o da yetiştirdiği halifeleri vasıtasıyla Balkanlara kadar yayılmış ve Müslüman Türk halkı ile birlikte başka din mensupları arasında dahi varlığını hissettirmiştir. Alevi-Bektaşî inanç sisteminde de Hacı Bektaş Veli, pîr olarak üstün tutulmaktadır.

Hızır kültüründe bahsettiğimiz üzere Zehra Kayacık'ın memoratlarında da Hacı Bektaş Veli zaman zaman Hızır ile bir tutulmakta ya da beraber anılmaktadır:

Zehra Kayacık, Hatay'da kalp yetmezline yakalanmıştır, çok fazla sağlık sıkıntısı yaşar. Eskişehir Yediler'de yaşadıkları bir apartman dairesinde bir gün rahatsızlığı tekrar eder. Matem ayıdır. Zehra Kayacık, matem orucu tutmuştur. Sofra hazırlanır. Bir anda Zehra Kayacık'ı kriz tutar, yere yıkılır. Su, kolonya ne getiriyorlarsa da Zehra Kayacık reddeder. Oruçtur, matemdedir. Ailedeki herkes şok içinde ona bakar. Zehra Kayacık çırpınırken Hz. Hüseyin'i çağırır. Hz Hüseyin de onun gibi çok çile çekmiştir. Diz üstü sofranın üstüne gelir: 'Ya Hz. Hüseyin! Muhammed torunusan, Ali oğlusan... Sen Hakk'tan geldin, Hakk'a gittin. O kadar çile çektin. Bana da bu çileyi çektirme! Ya derman vereydin ya da bırakaydın orucumu açaydım... Öyle canımı alaydın.' diye yalvarır. Bunları söyler söylemez, Zehra Kayacık, kriz yüzünden oracıkta kendini kaybeder. Birden az uzağında Hacı Bektaş Veli'yi görür. Babası onun koluna girmiş, musahibi onların arkasında elinde portakal elma beraber gelirler. Kocasını kaldırmaya çalışır: 'Kalk kız kalk, Hacı Bektaş Veli geldi.' der. Hacı Bektaş Veli bir nara atar 'Kaldırmayın sunu!' der. Gelir, Zehra Kayacık'a üç dört kelime sual sorar, üç defa kalbine basar. 'Sen bir daha bunu görmezsin!' der ve kaybolur.

Zehra Kayacık uyandığında sabah olmaktadır. Anasından yeni doğmuş gibi dinç hisseder kendisini. Ne ağrı ne sızı ne kriz... Hiçbiri kalmamıştır. Hemen kocasını kaldırır: 'Kalk Hacı Bektaş Velî'ye kurban al, geldi beni iyileştirdi.' der. Eşi kalkar, sarılır. Sevinçle Allah'a şükürler eder.

Otururlar beraber. Dışarıyı seyredeler. Artık hava biraz daha ılıdamıştır. İnsanların yüzü daha belirgin görülür. Zehra Kayacık bir de bakar ki; ikrarı İsmail elinde portakal, elma yalnız başına gelmektedir, çok sevinir. Kapı çalar, kapıyı açar. İsmail'in elindekileri alır, ayaklarına kapanır. 'Ayy, bunları bana verme. Bunları götür, lokma dağıt. Bana verme ağabey.' der. Üç defa Zehra Kayacık'ın alnından öper. 'Güzel bacım, bunlar Hacı Bektaş'ın sana lokmalarıdır. Bunları sana gönderdi. Sen bunları al, ben yine insanlara lokma dağıtacağım.' der. Zehra Kayacık, sarılıp içeri gelmesi için yalvarır. İkrarı: 'Sen bunları al benim gidecek yerim var. Ben lokmanı da dağıtacağım merak etme.' der, alnından öpüp çıkar gider.

Zehra Kayacık içeri geçer, düşünür. İkrarı Odunpazarı'nda oturur, sabah sabah neden buraya gelir? Bu elmaları, portakalları sabahın seherinde nerede bulmuştur? Demek ki Hakk ona da nasip etmiş olmalı ki Zehra Kayacık'ın hasta olduğunu görüp, onu sormaya gelmiştir.

İki gün sonra, Zehra Kayacık yine orucunu açar ve ikrarının evine gider. 'Abi kurban olayım, sen o gün geldin, lokmaları verdin. Neden o kadar erken kalkmıştın ki? Sen gittikten sonra pişman oldum sana sormadığım için.' der. 'Ne zaman?', diye cevap verir ikrarı. Dün değil ondan önceki gündür. İkrarı perişan bir halde Zehra Kayacık'ın yüzüne bakar. Alnından niyaz eder, gözlerinden öper. 'Benim güzel bacım, kurban olayım o gözlere. O ben değildim. Niye tutmadın yakasını? Benim suretimle sana görünmüş.' der. Hep beraber şükürler ederler."

Bektaşilikteki on iki posttan sonuncusu mihmandar/misafir yani Hızır postudur.¹⁸ Bu nedenle Alevi-Bektaşî inanç sistemi içinde misafire, eve gelene çok hürmet edilir, elinden gelenin en güzeliyle ağırlandırmaya çalışılır. Bir cemde, türbe, yatır veya mezar etrafında dağıtılan lokmanın da Hızır'a ulaşma¹⁹ ihtimali inancı bu nedenle çok yüksektir. Zehra Kayacık, yaşadığı memorat sonucunda Hacı Bektaş Velî'yi andığı şu nefesi yazar:

Can Hacı Bektaş

Kalbim çok acıyor çekerim çile
Baktım pirim geliyor hep güle güle
İkrarım İsmail, babamda bile
Yetiştî cârıma Pir Hacı Bektaş

Doktorlar doktoru geldi hem hacı
Kalbime bastı da kalmadı sancı
Başına takmıştı elifi tacı
Yetiştı cârıma Pir Hacı Bektaş

Pirimi gördüm de bana geldi aşk
Sevinçten ağladım gözüm doldu yaş
Doktorlar doktoru pirim sensin baş
Yetiştı cârıma Pir Hacı Bektaş

Hüseyin'i çağırırım ol pirim geldi
Yüzüme baktı da halimi gördü
Ayağını bastı dermanım verdi
Yetiştı cârıma Pir Hacı Bektaş

Kaldırdılar beni kaldırma dedi
Bastı ayağını dermanı verdi
Bir daha görmezsin sen bunu dedi
Yetiştı cârıma Pirim Hacı Bektaş

Ben Zehra'yım Pirim elaman
Derman istedim de kavuştun hemen
Daha oruç idim On İki İmam
Yetiştı cârıma Pir Hacı Bektaş

Şah-ı Merdan ve “Adın Baş Köşeye Yazıldı” Memoratı

Zehra Kayacık, bütün işlerini Allah'tan hayırlısını dileyerek yapmaya çalışır. Gördüğü rüyalar, memoratlar bağlamında yazdığı nefesleri de onun için çok önemlidir. Ancak bunların varlığından çocukları dışında kimselere daha önce de üzerinde durduğumuz üzere yaşadığı olağanüstü tecrübelerin bozulmasını istemediği için bahsetmez. Bir yandan da yazdıklarından haberdar olanları ve bunları okumak isteyenleri kırmak da istemez. Bunun için de hayırlı bir rüya görmeyi, bir başka deyişle de memorat yaşamayı beklemektedir:

Bir rüyasında yer yerinden oynar. Kıyametler kopar. Yer yerinden kopmuş gider. Şah Merdan da alnına bir şey bağlamış, altın rengi bir zırh giyinmiş, Zülfikar belinde, teber elinde görünür. Ama yer yerinden ayrılmış haldedir. Hacı Bektaş bekçilerinden olan Sefa Efendi, karısı, Zehra Kayacık bir de Gülşen isimli temiz bir kadın beraberdirler. Ne yerdendirler, ne gökte. Ayakları havada dururlar. Şah Merdan sağa sola dönüp naralar

çekerek hesaplar sorar. Orada Hz. Ali'nin yanında üç kişi daha vardır. Hz. Ali, Zehra Kayacık'ın yanına gelerek hesap sorar. Daha sonra yanındaki üç kişiden biri, Zehra Kayacık'ın yanına gelerek 'Sen Erzurumlusun değil mi?' der. Zehra Kayacık da onaylar. Tekrar sorar: 'Yazarsın değil mi?', Zehra Kayacık: 'Yazarım.' diye cevap verir. 'Senin ismin var ya başköşeye yazıldı.' der. Bir de büyük halde yazılmış 'A, H, N' harflerini sırasıyla yazar. Zehra Kayacık'a da gösterir.²⁰

Zehra Kayacık, bu memoratını da şu nefesiyle dile getirmektedir:

Canların Canı

Yer yerinden kopmuş kendi yürüyor
Şah-ı Merdan üzerinde duruyor
Sağa sola dönüp hesap soruyor
Ben böylece gördüm Şah-ı Merdan'ı
Geldi selam verdi canların canı

Zırh giyinmiş altın rengi sarısı
Göçmüş idi bu dünyanın yarısı
Orda vardı Gülşen, Sefa Efendi bir de karısı
Ben böylece gördüm Şah-ı Merdan'ı
Geldi selam verdi canların canı

Dedim pirim aman eleman aman
Dünya kopmuş gider halimiz yaman
Dedi böyle gelmiş böyle gider her zaman
Ben böylece gördüm Şah-ı Merdan'ı
Geldi selam verdi canların canı

Belinde Zülfiakar elinde teber
Kopmuştu kıyamet veriyordu haber
Yanında biri vardı o da muteber
Ben böylece gördüm Şah-ı Merdan'ı
Geldi selam verdi canların canı

O muteber adam yanıma geldi
Sen Erzurumlusun yazarsın dedi
İsmin başköşeye yazıldı dedi
Ben böylece gördüm Şah-ı Merdan'ı
Geldi selam verdi canların canı

Zehra der ki Şah'ı gördüm heybetli
 Kudret nuru bürünmüştü çok tatlı
 Gördüm pirimi de ben oldum mutlu
 Ben böylece gördüm Şah-Merdan'ı
 Geldi selam verdi canların canı

Zehra Kayacık'ın bu memoratında olduğu gibi her defasında gördüğü ya da ona kendisini Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Hüseyin, Hz. Fatma, Hacı Bektaş Veli olarak tanıtan yüz aynı yüz müydü gibi bir soru akla gelmektedir. Don değiştirme²¹ olarak da bildiğimiz farklı görüntülere girebilme (güvercin ve başka kuşlar, geyik vb.) Alevi-Bektaşî inanç sistemi içinde kendine geniş yer bulmuştur. Bu motife paralel olarak Zehra Kayacık'tan öğrendiğimize göre yaşadığı olağanüstü tecrübelerin birkaçında aynı şahsiyetleri aynı yüzle bazılarında farklı yüzlerle ve hatta Fatma Ana'yı kendi yüzüyle gördüğünü dile getirmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Zehra Kayacık'ın gördüğü memoratları Çobanoğlu'nun (2003: 77-82) yaptığı sınıflandırmalardan "Hızır; Yatur, Evliya ve Şehitler; Rüya Görme Yoluyla Kurulan İletişim Biçimleri ve Yaşadığına İnanılan Olaylar" başlıkları altına dâhil edebiliriz. Bu çalışmada sekiz başlık altında birbirinin içinde geçen on bir memoratı ve altı nefesine yer verilebilmiştir.

Zehra Kayacık, genellikle çok sıkıntılı bir anda, ağlarken, yatağına uzandığında, niyazda sabaha karşı ya da gece, memoratları yaşamaktadır ve incelediğimiz memoratları da kişisel memorat türündendir. Yaşadığı olağanüstü tecrübelerin birkaçında Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Hüseyin, Hz. Fatma, Hacı Bektaş Veli'yi her defasında aynı yüzle, bazılarında farklı yüzlerle ve hatta Fatma Ana'yı kendi yüzüyle gördüğünü dile getirmiştir.

Zehra Kayacık, belirli bir eğitim almamasına ve gelenek içinde usta tarafından yetiştirilmemesine rağmen Alevi-Bektaşî inanç kültürü içinde duyduğu derin sevgi, bağlılık ve bu inanç sistemini yaşama arzusuyla birçok nefes, mersiye, methiye, nutuk kaleme almıştır. Bu nefeslerinin birçoğunda Alevi-Bektaşî inanç kültüründe en çok kutsanan din uluları Hz. Peygamber, Hz. Ali, Hz. Hüseyin, Hz. Fatma, Hacı Bektaş Veli, Hızır ile rüyalarında ve uyku uyanıklık arasında olağanüstü hallerle bir araya gelmesi neticesi oluşan memoratlarının çok büyük etkisi vardır. Bahsettiğimiz başlıklar dışındaki konuları içeren memoratları yoktur. Olumsuz haller de yaşamamıştır. Tespitlerimize göre ilginç olan bir nokta da memoratların verdiği güçle kayıncıvalidesini tedavi etmesi ve kendisinin de sağlık açısından iyileşmesidir. Bir velî, din ulusu, Hızır, Hz. Ali, Hz. Peygamber'in rüya, ayan, uyku uyanıklık ya

da yakaza halinde görülüp bazı kerametlerine şahit olma durumunu canlı olarak bir kişinin veya ondan dinleyen bir kişinin anlatmasını memorat olarak adlandırmamız artık yanlış olmayacaktır. Bazı eserlerde²² memoratların menkıbe, efsane; efsanelerin de memorat olarak verilmesi özellikle Alevi-Bektaşî memoratlarının da sistematik olarak incelenmesini zorunlu kılmaktadır. SOKÜM²³ çalışmalarının hedeflediği sonuçları elde etme açısından halkbilimi kadroları içerisinde bu memoratların ve Alevi-Bektaşî nefeslerini günümüzde de yazarak, söyleyerek yaşatmaya ve sürdürmeye çalışan dedelerin, anaların ve taliplerin de *Yaşayan İnsan Hazinesi* aday listelerinde yerlerini alması gereklidir.

Alevi-Bektaşî erkânlarının, uygulamalarının ve inanç dinamiklerinin öğretimi noktasında memoratların, menkıbelerin ve nefeslerin yeni yetişen genç kuşaklara ve taliplere aktarımının sürekliliği sağlanmalıdır.

Bütüncül bir yaklaşımla *memoratlar oluştuıkları, derlendikleri mahaldeki topluluğun geleneksel dünya görüşünü, bireylerin iç dünyasındaki korkuları ve fantezileri ve halk inançlarını belirlemek bakımından son derece büyük bir öneme sahip* (Çobanoğlu, 2003: 67) olduğundan özellikle Alevi-Bektaşî inanç kültür ortamlarından derlenecek yeni memoratlarla çok çarpıcı sonuçlar elde edileceği kanaatindeyiz.

Sonnotlar

- ¹ M. Öcal Oğuz, UNESCO ve Somut Olmayan Kültürel Miras çalışmaları neticesinde folklor/halkbilimini “ortak bellek”, “paylaşılan deneyim”, “toplumsal kimlik” ve “tarihsel süreklilik” olarak yeniden tanımlamaktadır. (2010: 87) Halkbiliminin araştırma alanına giren başlıklara da “halkbilimi kadrosu” denmektedir. Halkbilimi kadrolarının temel tanımları ve tasnifleri için bkz. (Çobanoğlu, 1999: 27-35; Oğuz 2009: 129-142)
- ² Din, kültür ve folklor ilişkisiyle ilgili olarak bkz. (Frazer, 1991: 8-110; Küçük 2009: 19-39, 43-46)
- ³ Somut Olmayan Kültürel Miras ve Türkiye için önemi hakkında için bkz. (Oğuz, 2009: 53-78), ayrıca bkz.(<http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001870/187086e.pdf> <http://www.thbmer.gazi.edu.tr/sokum/sokum/sozlesme.pdf>)
- ⁴ Arketipler hususunda bkz. (Jung, 2009: 17-77)
- ⁵ Mitoslar, kozmogoni ve uygulamalar hakkında bkz. (Eliade, 1994: 31-40, 61-94)
- ⁶ Rüyalar, tasavvuf, tabirler ve rüyaların bazı hususiyeti hakkında bkz. (Yüksel, 1996: 144-146)
- ⁷ Bektaşî fıkraları hakkında detaylı bilgi için bkz. (Yıldırım, 1999: 33-76)
- ⁸ Efsane tanımı ve işlevleri ile ilgili bkz.(Seyidoğlu, 1998: 417-424; Seyidoğlu, 2002: 1-33; Sakaoğlu, 1980: 6-7; Ergun, 1997: 1-40); efsane hakkında yapılan çalışmaların bibliyografyası için bkz. (Ergun, 1997: 53-163; Oğuz 2010: 144-146)

- ⁹ Efsane ve memoratın ayırımında özellikle dikkati çeken bir nokta da efsane mi memoratı doğurur, memorat mı zamanla efsaneye dönüşür problemidir. İki tür arasında geçişlerin olabileceği ilk planda akla gelse de Çobanoğlu (2003: 30-32), “taş kesilme motifi” ve “tarihi efsaneler” örneklerinden hareketle bu efsanelerin memorat olarak karşılığının olmaması nedeniyle memoratların efsanelerden kaynaklanma evrimine de şüpheyle bakar. İki tür arasındaki geçişler için yeterli deliller olmadığından ayrı türler oldukları konusunda kararlıdır.
- ¹⁰ Metin Ergun’un iki cilt halinde hazırladığı eseri Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi’nin ilk cildinde özellikle doyurucu bilgi alınabilir. (Ergun, 1997: 17-25)
- ¹¹ Kütahya, Soğukçeşme (Avdan) köyünde kurban ritüelindeki örnek uygulamalar için bkz. (Koç, 2008: 28-29)
- ¹² Halk inançlarında Hızır kavramın ve kültürünün önemi ve uygulamalarla ilgili olarak detaylı bilgi için bkz. (Ocak, 1999: 83-143)
- ¹³ Hızır=İlyâ=Hz. Ali özdeşliği ve İlyâ=Hz. Ali özdeşliğini tespit ederken Ahmet Yaşar Ocak (1999: 87) özel kütüphanesinde bulunan Evrâd-ı Mevlevîyye ve Bektaşîyye adlı yazmadan şu gülbankı aktarır: “Bismillahi’ş-Şâfi Hüvallah, Bismillahi’l-Kâfi Hüvallah, Bismillahi’l-lezi lâ yadurru maa’smîhi şeyun fi’l-Arzi ve lâ fi’s-Semâ ve Hüve’s-Semiu’l-Alim. Lâ ilâhe illallah, yâ Hayra’n-nâsi Muhammeden Restülellah” Yâ Hızır! Yâ İlyâs! Ve ismen bi-zikrullâh. Bismi Şâh, Cismi Şâh!”, yine aynı eserden aktardığı bir Nâdi Ali’de de: ...
- Edrikni yâ Ali yâ İlyâ
Yâ Eba’l-Hasaneyn yâ Eba’t-türâb
Halli müşkilâti yâ Vâliye’l-velâyât
Yâ Mazhara’l-acâib yâ Murtazâ yâ Ali
Böylece İlyâ=Hz. Ali ilişkisi görülmektedir.*
- ¹⁴ Alevilikte Hz. Hızır inancıyla ilgili bkz. (Türkdoğan, 2004: 8-14)
- ¹⁵ Üryan Hızır Ocağı’nın kurucusu, Üryan Hızır (Sultan Hıdır) ziyaretgâhı Tunceli Dorutay (Zeve) Köyü’ndedir. Mürşid ocak olarak bilinmektedir. Birçok yörede talipleri bulunmaktadır. Pir Ali (Ali Büyükhahin) pir postuna oturtulmuştur ve dedelik, tarafından yürütülmektedir. Üryan Hızır ve menakıbnamesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Gülten, 2010: 84-103)
- ¹⁶ Âşıklık gelenekleri, rüya ve bade içme hakkında geniş bilgi için bkz. (Günay, 1999: 78-99)
- ¹⁷ Alevi-Bektaşî ocakları pençeli ve tanklı olmak üzere ikiye ayrılır. Üryan Baba Ocağı da pençeli ocaklardandır. Dedeler taliplerin sırtını eliyle üç defa sıvazlar.
- ¹⁸ Bektaşilik’te post ve erkânlar hakkında bkz. (Eröz, 1992: 72-82; Noyan, 1995: 10-12; Şapolyo, 1964: 322)
- ¹⁹ Eskişehir Alevilerinde sofrâ, lokma, Hızır ile ilgili ritüeller hakkında detaylı bilgi için bkz. (Kökel, 2004: 30-88)
- ²⁰ Zehra Kayacık, bizimle karşılaşınca kadar yazdıklarını kendi çocukları dışında kimselere vermemiştir. Hep bu rüyanın gerçekleşmesini beklemiştir. Çok ünlü zakirler dahi istemesine rağmen

bu rüyasının gerçekleşmesinde ısrar eder. Öğrencim Hülya Akbulak ile kendisiyle görüşmeye gittiğimde konuşmaların arasında bu rüyayı anlatıp A harfini ismimize, H harfini Hülya'ya yorarak ve omuzlarımdan niyaz ederek: “Ben seni bekliyordum. Bu rüyanın sahibi sensin. Bunları sana veriyorum.” dedi. Bizleri onurlandırarak yazdıklarını teslim etti. (4 Mayıs 2011)

²¹ Alevi-Bektaşî inanç sisteminde Hz. Ali, Hızır, Hacı Bektaş Veli şahsiyetlerin başka donlarda gözükebilecekleri inancı çok kuvvetlidir. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Ocak, 2009: 206-226)

²² Mehmet Ersal, Veli Baba Sultan Ocağı eserinde Veli Baba merkezli anlatılardan beşini menkbe, birini de memorat başlığı altında sıralar. (Ersal, 2009: 23-27)

²³ 2009 yılında semahlar için “Alevi-Bektaşî Ritüeli Semah” dosyası hazırlanmış ve 16 Kasım 2010 tarihinde İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi'ne kaydedilmiştir. Kabul edilen dosyada semaha ilişkin: “*Semahlar, Alevi – Bektaşîler açısından geleneğin aktarımını sağlayan en aktif öğedir. Özellikle ibadet olarak gerçekleştirdikleri ‘cem’lerde icra edilen on iki hizmetten biri olup ‘cem’in asli unsurlarından sayılmaktadır.*” ifadeler yer almaktadır.

(<http://aregem.kulturturizm.gov.tr/belge/1-92719/alevi-bektasi-ritueli-semah-insanligin-somut-olmayan-k-.html>) Aynı tarihte Âşıklık-Zakirlik alanında Veli Aykut (Dertli Divani) Yaşayan İnsan Hazinesi listesine kaydedilmiştir.

Kaynakça

- ADLER, Alfred. (1973). İnsan Tabiatını Tanıma. Çev: Ayda Yörükkan. Ankara: Tur Yayınları.
- AYTAŞ, Gıyasettin. (2010). “Alevilik Kavramı Etrafında Bazı Tespit ve Değerlendirmeler” Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 56: 17-28.
- BİRDOĞAN, Nejat. (1995). Anadolu ve Balkanlar’da Alevi Yerleşmesi. İstanbul: Mozaik Yayınları.
- BORATAV, P. Naili. (2000). 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- ÇETİN, İsmet. (2002). “Türk Mitinde Kut İyesi Kıdır ve Medeniyet Değişikliğinde Kıdır’dan Hızır’a Geçiş” Milli Folklor, 54: 30-34.
- ÇOBANOĞLU, Özkul. (2003). Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları. Ankara: Akçağ.
- ÇOBANOĞLU, Özkul. (1999). Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş. Ankara: Akçağ.
- ELIADE, Mircea. (1994). Ebedi Dönüş Mitosu. Çev: Ümit Altuğ. İstanbul: İmge Kitabevi.
- ERGUN, Metin. (1997). Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi. C.1-2, Ankara: TDK Yayınları.
- ERÖZ, Mehmet. (1992). Eski Türk Dini ve Alevilik Bektaşilik. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- ERSAL, Mehmet. (2009). Alevi İnanç-Dede Ocakları Üzerine Bir Örneklem: Veli Baba Sultan Ocağı. Köln: Alevi-Bektaşî Kültür Enstitüsü Yayınları.

- FRAZER, James G. (1991). Altın Dal-Dinin ve Folklorun Kökleri. Çev: Mehmet H. Doğan. C.1-2, İstanbul: Payel Yayınları.
- FREUD, Sigmund. (1964). Rüya Yorum Metodu. Çev: A. Günkut. İstanbul: Ataç Kitabevi.
- GÖLPINARLI, Abdülbâki. (Tarih Yok). Vilayetname (Menakıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli). Ankara: İnkılâp Kitabevi.
- GÖLPINARLI, Abdülbâki. (1992). Alevi-Bektaşî Nefesleri, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- GÜLTEN, Sadullah. (2010). “Üryan Hızır Menakıbnamesi”, Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi. 3: 84-103.
- GÜNAY, Umay. (1999). Türkiye’de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi. Ankara: Akçağ.
- GÜROL, Ender. (1977). Carl Gustave Jung. İstanbul: Cem Yayınları.
- JUNG, Carl Gustav. (2009). Dört Arketip. Çev: Zehra Aksu Yılmaz. İstanbul: Metis Yayınları.
- KOÇ, Adem. (2008). “Kütahya Soğukçeşme (Avdan) Köyünde Kurban Ritüeli” Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20: 21-34.
- KÖKEL, Coşkun. (2004). Eskişehir İli, Alevi-Bektaşî Köylerindeki İnanç Ritüellerinin Sosyolojik Analizi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gebze: Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KÜÇÜK, Abdurrahman. vd. (2009). Dinler Tarihi, Ankara: Berikan Yayınevi.
- KVIDELAND, R. ve H. K. Sehmsdorf. (1991). Scandinavian Folk Belief and Legend, Oslo: Norwegian University Press.
- NOYAN, Bedri. (1995). Bektaşîlik Alevilik Nedir? İstanbul: Ant/Can Yayınları.
- OCAK, Ahmet Yaşar. (2009). Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri. İstanbul: İletişim Yayınları.
- OCAK, Ahmet Yaşar. (1999). İslâm-Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- OCAK, Ahmet Yaşar. (1992). Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnameler (Metodolojik Bir Yaklaşım). Ankara: TTK Yayınları.
- OĞUZ, M. Öcal. vd. (2010). Türk Halk Edebiyatı El Kitabı. Ankara: Grafiker Yayınları.
- OĞUZ, M. Öcal. (2009). Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir? Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- ONG, Walter J. (2007). Sözlü ve Yazılı Kültür-Sözün Teknolojileşmesi. Çev: Sema Postacıoğlu Banon. Ankara: Metis Yayınları.
- SAKAOĞLU, Saim. (1980) Anadolu- Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu. Ankara: Kültür Bakanlığı MFAD Yayınları.
- SEYİDOĞLU, Bilge. (2002). “Efsane”, Türk Dünyası Edebiyat Tarihi. C.2, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- SEYİDOĞLU, Bilge. (1998). “Efsane”, Türk Dünyası El Kitabı. C.3, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

ŞAPOLYO, Enver Behnan. (1964). Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi. İstanbul: Türkiye Yayınları.

TÜRKDOĞAN, Doğan. (2004). "Alevi İslam İnancı İçerisinde Hz. Hızır", Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi. 29: 8-14.

YILDIRIM, Dursun. (1999). Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları, Ankara: Akçağ.

YÜKSEL, H. Avni. (1996). Türk-İslam Tasavvuf Geleneğinde Rüya. Ankara: MEB Yayınları.

<http://aregem.kulturturizm.gov.tr/belge/1-92719/alevi-bektasi-ritueli-semah-insanligin-somut-olmayan-k.html> Erişim Tarihi: 06.05.2011

<http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001870/187086e.pdf> Erişim Tarihi: 06.05.2011

<http://www.thbmer.gazi.edu.tr/sokum/sokum/sozlesme.pdf> Erişim Tarihi: 06.05.2011